

процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2012. – С. 35 - 39.

22. Яблоков Н.П. Криминалистические основы оперативно-розыскной деятельности / Н.П. Яблоков // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 11. Право. – 2009. – № 3. – С. 41-48.

УДК 347.9

Авраменко С.М.,

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ДОПИТ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ: НОРМАТИВНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті окреслюється допит неповнолітніх (малолітніх) осіб, які стали жертвами статевих злочинів. Аналізується процес та тактика допиту відповідно до українського законодавства та Конвенції Ради Європи. Здійснено аналіз можливих змін процесуального законодавства для захисту прав та інтересів дітей.

Ключові слова: допит, неповнолітні, малолітні, Кримінальний процесуальний кодекс, слідчі (розшукові) дії, Конвенція Ради Європи № 201, тактика допиту неповнолітніх (малолітніх), потерпілий.

В статье говорится о допросе несовершеннолетних (малолетних) лиц, ставших жертвами сексуальных преступлений. Анализируется процесс и тактика допроса по украинскому законодательству и Конвенции Совета Европы. Осуществлен анализ возможных изменений процессуального законодательства для защиты прав и интересов детей.

Ключевые слова: допрос, несовершеннолетние, малолетние, уголовный процессуальный кодекс, следователи (розыскные) действия, Конвенция Совета Европы № 201,

тактика допроса неспециальнолетних (малолетних), потерпевший.

The article refers to the interrogation of minors (young) people who are victims of sexual crimes. We analyze the process and tactics of interrogation by the Ukrainian legislation and the Council of Europe Convention. The analysis of possible changes in procedural law article refers to the interrogation of minors (young) people who are victims of sexual crimes. We analyze the process and tactics of interrogation by the Ukrainian legislation and the Council of Europe Convention. The analysis of possible changes in procedural law to protect the rights and interests of children.

Keywords: interrogation, minors, young, Criminal Procedure, investigative (detective) of action, Council of Europe Convention number 201, the tactics of interrogation of minors (young) victim.

Постановка проблеми. Допит є однією з найчастіше використовуваних слідчих (розшукових) дій. І це не дивно, оскільки за допомогою допиту з'ясовуються, перевіряється значна частина відомостей про скоєний злочин. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) надає перелік статей, що регламентують проведення допиту (ст. 224, 225, 226, 227, 232, 336, 353, 354). Але, разом з тим, на сьогоднішні існує низка проблем стосовно допиту неповнолітніх (малолітніх) потерпілих осіб від злочинів, що посягають на їхню статеву недоторканість. Оскільки така категорія злочинів є досить делікатна, то на наш погляд підхід законодавця щодо допиту цієї категорії осіб слід удосконалити, прийнявши до уваги ратифіковану Україною ще в 2012 році Конвенцію Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення».

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання допиту неповнолітніх (малолітніх) потерпілих розглядали такі вчені як: Л. Е. Ароцкер, В. Г. Дремов, В. О. Коновалова, Є. Д. Лукьянчиков, Т. П. Матюшкова, Н. В. Павлюк, О. В. Селина, К. К. Сперанский, С. В. Тетюев, Д. Ф. Флоря, В. Ю. Шепітько та інші.

Незважаючи на те, що питання допиту неповнолітніх потерпілих неодноразово були предметом дослідження у наукових працях вітчизняних і зарубіжних науковців, системних наукових досліджень щодо допиту потерпілих від розбещень із застосуванням положень Конвенції Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення» ще не проводилось.

Метою статті є аналіз процесуальних і тактичних проблем допиту неповнолітніх (малолітніх) потерпілих від статевих злочинів.

Виходячи з мети в статті вирішувалися наступні завдання:

- проаналізувати існуючий стан наукового дослідження питання допиту неповнолітніх потерпілих від розбещення;
- проаналізувати відповідність українського законодавства Конвенції Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення»;
- узагальнити найефективніші тактичні прийоми допиту неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Законодавчого визначення допиту на сьогоднішні не існує, але низка вчених сформулювали визначення даній слідчій (розшуковій) дії. Так В.М. Тернишкова, зазначила, що допит – це слідча дія, в процесі якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення у кримінальній справі (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого), словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону [1, с. 314].

У цій статті ми розглядаємо дві категорії осіб, це: малолітні та неповнолітні. Відповідно до законодавства України, малолітньою є особа віком до 14 років, з 14 років до 18 років особа вважається неповнолітньою. Але потерпілими від розбещення є діти до 16 років, отже не всю вікову категорію неповнолітніх охоплює стаття Кримінального кодексу України.

Діти, які стали жертвами статевих злочинів потребують особливої уваги, адже така категорія злочинів є досить приватною і ділитися, згадувати пережите досить важко,

особливо неповнолітнім (малолітніх) особам. Такий злочин щодо них може нанести в майбутньому непоправні психологічні проблеми, що завадить їм нормально розвиватися, створювати сім'ї. Тому, слідчий, який проводить допит має бути вкрай делікатний, його питання мають бути психологічно обмірковані. Встановлення психологічного контакту та повної довіри між потерпілою особою та слідчим вкрай важливе.

Враховуючи, що кримінальна відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання за Кримінальним кодексом України наступає з 16 років [2], потерпілим неповнолітнім особам, які не досягли 16 річного віку, під час допиту роз'яснюють обов'язок про необхідність давати правдиві показання та не попереджують про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання [3].

У зв'язку із специфікою допитуваної особи, допит не може тривати більше ніж 1 годину без перерви, а загалом 2 години на день [3]. Така норма є необхідним заходом для забезпечення охорони прав та інтересів неповнолітніх (малолітніх), адже в силу свого віку довготривалий допит може спричинити негативні наслідки для дитини, хоча в окремих випадках це затягує процес розслідування кримінального провадження.

Знаковою є ратифікація Україною Конвенції Ради Європи № 201 Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Конвенція містить статтю 35 «Опитування дитини», у якій зазначається, що кожна держава вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

а) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;

б) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;

с) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;

д) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;

е) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;

ф) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відео свідчень, як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства [4].

Хоча вже і минуло декілька років після ратифікації даної конвенції, але норми кримінального процесуального законодавства так і не приведені у відповідність до неї. Так, у Конвенції зазначено про допит потерпілої дитини однією і тією ж особою, у Кримінальному процесуальному кодексі України з цього приводу немає чітких вказівок. З чого ми можемо зробити висновок, що на практиці потерпілого можуть щоразу допитувати різні особи і кожного разу їм знову доведеться встановлювати психологічний контакт, входити в довіру, за максимальні 2 години допиту в день, що може призвести до наявності у матеріалах кримінального провадження неповної інформації про подію злочину.

Також у Конвенції зазначається про спеціально підготовлених осіб, які мають кваліфікацію для проведення допиту неповнолітніх (малолітніх) потерпілих осіб, які були жертвами статевих злочинів. З даного питання у КПК України вказано, що при допиті неповнолітніх (малолітніх) мають бути присутні законний представник, педагог чи психолог, а за необхідністю лікар [3]. На наш погляд було б доречним створити слідчих-психологів, які знаючи і розуміючи психіку неповнолітніх (малолітніх) могли б швидко та ефективно провести допит, разом з тим, ставлячи питання, які не травмують дитячу психіку.

Якщо ж говорити про осіб, які передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, то роль педагога чітко не окреслена нормами процесуального законодавства і тому в

науковців існує декілька підходів до визначення мети участі педагога в допитах малолітніх, а саме: а) надання допомоги слідчому у встановленні психологічного контакту з допитуваними [5, с. 340; 6, с. 100], обрання найбільш доцільних методів психічного впливу [7, с. 82], формулювання педагогічно правильних питань, забезпечення оптимального емоційного стану допитуваного [8, с. 76] і т. д.; б) сприяння отриманню повних і достовірних показань [9, с. 52; 10, с. 103]; в) сприяння у встановленні обставин, що підлягають доказуванню по кримінальній справі [11, с. 80].

Виникає слушне питання про спеціалізацію педагога. Не кожен педагог може сприяти отриманню показань неповнолітнього (малолітнього). На наш погляд, правильно вказує Л. Ю. Ароцкер, що у кожному випадку допиту неповнолітніх свідків слід залучити психолога [8, с. 103].

Для допиту неповнолітніх потерпілих необхідно залучити не просто педагога, а психолога-фахівця в психології тієї групи дітей, до якої належить допитуваний. Наприклад, в Німеччині для усунення проблеми правдивості показань свідків обов'язково запрошується експерт-психіатр або психолог, коли виникає питання про правдивість показань неповнолітніх, особливо у справах про сексуальні злочини [12, с. 51].

Конвенція надає право дитині самостійно обирати особу з якою вона бажає давати показання, в Україні ж, особу яка присутня на допиті разом з неповнолітнім (малолітнім) обирає законодавець. Досліджуючи таке питання В. Г. Дрьомов стверджував, що підліток може відчувати в присутності батьків почуття страху, сорому, чутливо реагувати на емоції батьків, стежити за їх мімікою, жестами, рухами і відповідно до цього давати показання або зовсім відмовитися відповідати на запитання слідчого [13, с. 7].

Тактика допиту неповнолітніх (малолітніх) потерпілих значною мірою обумовлена особливостями їх психіки, незначним життєвим досвідом, що нерідко приводить до неправильної оцінки ними розслідуваної події в цілому або окремих її елементів [5, с. 393].

Н. В. Павлюк пропонує до неповнолітніх допитуваних застосовувати такі тактичні прийоми допиту: використання

різних видів запитань (деталізуючи, уточнюючих, контрольних, нагадуючих); зіставлення показань із точно встановленими фактами під час кримінального провадження; з'ясування інформації про проведення часу неповнолітнім (малолітнім) у період між подіями, що їм сприймалися, і допитом; з'ясування емоційного стану неповнолітнього під час сприйняття події; з'ясування умов сприйняття події неповнолітнім та доступність для його розуміння сприйнятого; з'ясування змісту фантазій неповнолітнього, виявлення характеру мрій; викладення допитуваному вірогідного ходу подій; пропонувати допитуваному повторити розповідь в іншій послідовності [14, с.430].

В. О. Коновалова пропонує під час допиту неповнолітніх дотримуватися таких рекомендацій: створювати обстановку допиту, найбільш сприятливою для встановлення психологічного контакту; бути ввічливими та уважними, маючи на увазі підвищену самооцінку неповнолітнього (малолітнього), відчуття достоїнства; особливу увагу привертати формуванню запитань – вони повинні мати зрозумілу, чітку форму, бути доступними і зрозумілими неповнолітньому, врахувати віковий інтелектуальний розвиток; не вживати складні терміни; критично оцінювати отриману під час допиту інформацію, зіставляючи її з доказами; акцентувати увагу допитуваного на наявних у справі доказах в цілях попередження не правди, відмови від дачі показань, обмови та само обмови [15, с. 119].

Як видно з наведеного вище, більшість вчених рекомендують проводити допит неповнолітнього (малолітнього) потерпілого у звичному для нього середовищі. Конвенція наголошує на проведенні допиту неповнолітнього (малолітнього) потерпілого у спеціалізованих приміщеннях, у яких дитина буде себе почувати спокійно, впевнено, безпечно, або у звичній для неї обстановці (дитячому садочку, школі, вдома, на дитячому майданчику). Цей пункт Конвенції також не діє в повній мірі на території України, якщо про допит у звичному середовищі ще можна говорити, то про спеціалізовані кімнати, нажаль ні, таких в Україні не існує.

Досить обґрунтовано у Конвенції зазначено про необхідність законодавчого урегулювання можливості запису на

відеоплівку допиту потерпілої дитини та прийняття таких відео свідчень як доказу в суді. Але нажаль дана норма не набула законодавчого закріплення в Україні. Потерпіла неповнолітня (малолітня) особа зобов'язана давати показання, щоразу згадуючи не найприємніші моменти життя, заново переосмислювати і повторно відповідати на питання, які травмують дитячу психіку. До того ж суддя перед допитом потерпілої неповнолітньої (малолітньої) особи навряд спілкується з психологом, який порадить як коректніше задати те чи інше питання, а тому дитина яка і так пережила душевне хвилювання і якій досить важко розповісти про злочин жертвою якого вона стала, може замкнутися в собі, мати в подальшому психічні проблеми. Доречним було б використання відеозапису зі свідченнями неповнолітньої (малолітньої), які вона надавала під час досудового розслідування, а у виняткових випадках, коли необхідна додаткова інформація проводити допит в судовому засіданні.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України робить певне послаблення в питанні допиту неповнолітніх (малолітніх), проте в ньому не зазначено, а тому і не виконуються низка важливих, сучасних положень, які містяться в ратифікованій Верховною Радою Конвенції Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення». Так, Конвенція зазначає про: спеціально обладнані приміщення для проведення допиту; залучення спеціаліста для допиту дитини; проведення всіх опитувань однією особою; супроводження дитини під час допиту особою, яку самостійно обере неповнолітня (малолітня) та запису свідчень особи на відеоплівку для подальшої демонстрації в судовому засіданні, замість реального допиту дитини. Тому, важливим і необхідним для ефективного проведення допиту неповнолітніх осіб, які стали жертвами статевих злочинів, є врахування Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення».

Література:

1. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник, 4-те вид. – К. : А. С. К., 2003. – 1120 с.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (у ред. від 1 січня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (у ред. від 13 січня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення: Конвенція Ради Європи від 25.10.2007 р. [Текст] [Електронний ресурс] / Офіційний інтернет-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>

5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432 с.

6. Селина Е. В. Применение специальных познаний в уголовном процессе / Е. В. Селина. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 144 с.

7. Флоря Д. Ф. Проблемы получения показаний несовершеннолетних на предварительном следствии / Д. Ф. Флоря // *Фундаментальные и прикладные проблемы управления расследованием преступлений* : сб. науч. трудов. – М. : Акад. МВД РФ, 2005. – Ч. 1. – С. 78-83.

8. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса / Л. Е. Ароцкер. – М. : Юрид. литература, 1969. – 120 с.

9. Сперанский К. К. Особенности допросов по делам несовершеннолетних / К. К. Сперанский // *Социалистическая законность*. – 1968. – № 4. – С. 50-52.

10. Тетюев С. В. Роль педагога (психолога) в допросе несовершеннолетних по уголовным делам / С. В. Тетюев // *Правоведение*. – 2009. – № 5. – С. 103-111.

11. Пронин К. В. Тактика допроса в суде : процессуальные и криминалистические аспекты : учебное пособие для вузов / К. В. Пронин. М. : Юстицинформ, 2006. – 160 с.

12. Образов В. Эксперт-психолог в суде Германии: оценка достоверности показаний / В. Образцов, С. Богомолова // *Законность*. – 2003. - № 1. – С. 50-52.

13. Дремов В. Г. Показания несовершеннолетнего обвиняемого в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1970. – 23.

14. Павлюк Н. В. Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування / Н. В. Павлюк // *Криміналістика XXI століття* : матер. міжн. наук.-практ. конф. 25-26.11.2010 р. – Х. : Право, 2010. – С. 427-430.

15. Коновалова В. Е. Допрос : тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Х. : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 176 с.

УДК 342.9

Бондаренко В.В.,
здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИЩЕННЯМ, ПІДРОБКОЮ АБО ЗМІНОЮ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТИВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

В статті розглядаються особливості організації й тактики допиту підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або зміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, у типових ситуаціях проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: допит, слідчий, докази, конфліктна ситуація, психологічний контакт.

В статье рассматриваются особенности проведения допроса подозреваемых в совершении преступлений, связанных с уничтожением, подделкой или изменением номеров узлов и агрегатов транспортного средства, в различных ситуациях проведения данного следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: допрос, следователь, доказательства, конфликтная ситуация, психологический контакт.

The article discusses the features of the interrogation of criminal suspects, the destruction, tampering, or change rooms components and assemblies of the vehicle. Discusses the situation with the interrogation of suspects under different circumstances.

Keywords: interrogation, the investigator, the evidence conflict situation, psychological contact.